

Kildernes magi

Mads Mordhorst

Fortid og Nutid juni 2001, s. 110-133

Historikere ser oftest sig selv som videnskabsfolk, der behandler de historiske levn på baggrund af videnskabelige kriterier. I artiklen vises det, at der er en lang tradition for også at bruge og dyrke historiske levn som »hellege« relikvier. En tradition, der har mere til fælles med den katolske kirkes relikviedyrkelse og metafysik end med videnskab, som vi normalt forstår begrebet. Dette sker fx når genstanden bruges til at komme i direkte kontakt med en svunden tid, som genstanden ikke uden brug af tro og metafysik kan udsige noget om. Foruden at se på den danske historietradition fra 1800-årenes begyndelse – med udgangspunkt i tidens relikviedyrkelse – diskuterer artiklen også originalitetsbegrebet og historiens funktion.

Mads Mordhorst f. 1966, cand.mag. i historie og filosofi, ph.d.-stipendiat på Institut for Historie, Københavns Universitet. Arbejder på en afhandling om historiesyn og historievidenskab i begyndelsen af 1800-tallet. Har tidligere skrevet prisopgave (sammen med Jes Fabricius Møller) om historikeren Caspar Paludan-Müller samt flere artikler om dansk historiografi og historievidenskab.

For nogle år siden skrev jeg om 1800-tals historikeren Caspar Paludan-Müller. Efter at have brugt et halvt år på at læse hans produktion, skulle jeg læse noget i en brevkorrespondance og fik hans håndskrevne breve mellem hænderne. Da blev jeg ramt af en følelse, som jeg ikke havde oplevet tidligere. Jeg følte en næsten direkte forbindelse med ham. Det var som om, det var mig, han rørte ved og ikke det papir, han skrev på. Da jeg kom hjem, arbejdede jeg med at få brevene indplaceret i min afhandling, men det ville ikke fungere. Efter måneders arbejde fandt jeg ud af, at det var fordi, indholdet i brevene var banalt og ikke havde nogen berettigelse i afhandlingen. Jeg havde forsøgt at viderebringe den følelse, jeg havde haft, da jeg fik brevene i mine hænder. Først da det gik op for mig, at følelsen var tæt forbundet med brevenes materialitet, blev det klart, at selv uendeligt mange citater ikke ville kunne frembringe den følelse af nærvær hos nogen læser, som jeg selv havde haft. Det var en følelse, der kun

kunne opnås ved den direkte berøring med brevene som fysisk levn og derfor ikke kunne repræsenteres uden for dette levn. Det underlige var, at følelsen var metafysisk på trods af den stærke forbindelse til brevene som fysiske levn.

Det er levnets metafysik i historisk lys, som er emnet for denne artikel. Jeg har diskuteret min oplevelse med andre historikere og erfaret, at den ikke er enestående. Selv om mange, der arbejder professionelt med historie, tilsyneladende har haft oplevelser af denne type, er det ikke forhold, de har diskuteret, bl.a. fordi det ligger uden for den nutidige historiske videnskabelige måde at se og bruge kilder på. Det implicerer en metafysisk følelse af at kunne overskride sin egen tid på en måde, der ikke er plads til i nutidens videnskabelige diskurs. Hensigten med denne artikel er ikke at reducere historie eller museumsarbejde til metafysisk genstandsdyrkelse, eller at tillægge alle fortidige levn status af at være ophøjede genstande. Artiklens

historiografiske mål er at vise, at der i vores forhold til historiske levn også kan være en metafysisk dimension, som vi som historikere ikke gør os klart, og som vi måske bevidst forsøger at fortrænge.

Relikvier og dobbelt eksistens

At vores moderne europæiske kultur ikke er særlig bevidst om denne metafysiske side i vores historietænkning, har den franske antropolog Claude Lévi-Strauss givet et eksempel på i sin bog *Den vilde tanke*. Her beskriver han centralaustralske ritualer, hvori der indgår genstande, som bevares og beskyttes, selv om de tilsyneladende ikke er andet end nogle stykker klippe eller træ. Dyrkelsen af udvalgte genstande er dog ikke mere eksotisk, end at Lévi-Strauss kan pege på forhold ved vores arkivvæsen, der til forveksling ligner genstandsdyrkelsen i de centralaustralske ritualer. Historiske arkiver forekommer ellers de fleste af os at være ganske støvede og i højere grad et nødvendigt historievidenskabeligt system og redskab end et sted for en religiøs og magisk genstandsdyrkelse. Men, siger Lévi-Strauss, lad os tænke os, at en »*syndflod opslugte de autentiske dokumenter*«, og helt ekstraordinært at »*alle dokumenterne var blevet offentliggjort*«, så »*ville intet forandres ved vores viden og vores livsbetingelser. Og dog ville vi føle dette tab som en uoprettelig skade, der berørte vort inderste*«. Grunden er, at arkiverne »*sætter os i kontakt med det ægte historiske*«. Dokumenterne bærer stadig den fortid, hvori de blev skrevet, som »*hvad man kunne fristes til at kalde en diakronisk duft*«. Det afgørende er ikke selve historien, da »*den stadig ville eksistere som fortid, men kun bevaret i reproduktioner, bøger, institutioner*«. Det, syndfloden ville tage med, var troen på fortidens fysiske ek-

sistens. Ifølge Lévi-Strauss dyrker vi altså arkiverne, fordi de giver »*historien fysisk liv, thi kun i dem overvindes modsigelsen mellem en fortid, der er forbi, og den nutid, hvori de overlever*«. ¹

Når de centralaustralske stammers hellige træ- og stenstykker og vores arkivalier kan sammenlignes, er det fordi, de tillægges samme kulturelle funktion. De kan overvinde det, Lévi-Strauss betegner som modsigelsen mellem fortid og nutid. Det skyldes, at de tillægges to eksistensformer samtidigt. De eksisterer både i nutiden og i den fortid, de henviser til. På et strukturelt plan består den dobbelte eksistens i, at genstandene både har en *fysisk* side, som er deres konkrete materielle eksistens, og en *metafysisk* eksistens, som er det, de henviser til. Som metafysisk eksistensform er deres funktion, at de er et medium, som sætter dyrkeren i stand til at komme i kontakt med forhold, der ligger hinsides det, der er opnåeligt gennem det traditionelle sansesapparat.

Lévi-Strauss ser dyrkelsen af denne type genstande som en fælles menneskelig struktur, uafhængig af tid og sted. Det er en struktur, der spiller en væsentlig rolle i etableringen og bevarelsen af en kultur. Genstandsdyrkelsen er afgørende i kulturernes dannelse af de fælles myter, der er med til at skabe et fællesskab. Fx spillede de kristne martyrer og relikvier en afgørende rolle i etableringen af det kristne fællesskab i oldkirken og den katolske kirkes udbredelse op gennem middelalderen. Derfor beskyttes genstande, der får tillagt denne evne, med største omhu og respekt, som fx arkivalierne i arkivet, genstande i museet eller relikvier i kirkerne. En undersøgelse af, hvad det er for typer genstande, forskellige kulturer tillægger disse funktioner, er derfor også af mentalitetshistorisk eller vidensarkæologisk betydning. I stedet for som Lévi-Strauss at

sætte fokus på det strukturelt fælles i genstandsdyrkelsen, vil jeg forsøge at kortlægge, hvad det er for nogle typer af genstande, man har dyrket i den danske/europæiske historie gennem især de sidste 200 år. Målet er at finde frem til, hvad det var, man ville bruge genstandene til at komme i kontakt med, og hvilken rolle de har spillet i dannelsen af et fællesskab.

I den europæiske kulturkreds kan genstande med en dobbelt eksistens i hvert fald spores tilbage til den kristne relikviedyrkelse. Jeg bruger derfor ordet relikvier som en samlet betegnelse for genstande, der tillægges denne dobbelte funktion. Oprindeligt betyder ordet relikvie *levn* og betegner den fysiske rest, der er efterladt.² Det særlige ved det kristne relikvie er dog ikke, at det er et levn, men at det har særlige egenskaber. Disse egenskaber kan sætte kristne mennesker i stand til at komme i kontakt med det guddommelige.

Officielt blev relikviedyrkelsen afskaffet i Danmark med reformationen, hvilket dog ikke hindrede, at der stadig finder en omfattende relikviedyrkelse sted, selv om målet med brugen af hellige genstande ikke længere er at komme i kontakt med Gud. I dag bruges relikvier mere til at komme i kontakt med fortiden eller fortællinger og begivenheder, der betyder noget særligt.

Studiet af hvilke genstande en kultur tilkender status som relikvie, og især det som de henviser til, giver indblik i væsentlige sider af kulturens verdensopfattelse, og når en kultur begynder at dyrke nye relikvier, er det tegn på et skift i denne opfattelse. Det historiske arkivsystem, som Lévi-Strauss henviser til, og som i dag har karakter af et relikvievæsen, blev for alvor udbredt fra starten af 1800-tallet sammen med museumsvæsenet og flere andre historievidenskabelige institutioner. Denne udbredelse kan ses som tegn på, at fortiden fik tillagt nye

betydninger. I stedet for at forstå verden og dens sammenhæng gennem Gud og kristendommen, begyndte borgerne at forstå verden og sig selv som et produkt af en historisk udvikling. Hvis verden udviklede og forandrede sig, betød det, at verden af i går kunne være afgørende anderledes end verden af i dag. I forandringens proces kunne den nutidige kultur have mistet noget værdifuldt. Der opstod en følelse af et »tab« af fortid, og især tab af sammenhængen i fortiden. Borgerskabet begyndte derfor i starten af 1800-tallet at dyrke en ny type relikvier, som jeg kalder »tidens relikvier«. Med tidens relikvier forsøgte 1800-tallets borgere at fastholde tiden og især fortiden i tingene.

I slutningen af det 20. århundrede tabte 1800-tallets forsøg på at se fortiden som en sammenhængende historie sin mening for store dele af befolkningen i den vestlige kulturkreds. Jean-Francois Lyotard har udtrykt det slagordsagtigt med begrebet »*de store fortællingers død*«. ³ I stedet er det, der skaber orden i de fleste menneskers verden små, men konkrete fortællinger. I historievidenskaben kommer det til udtryk ved, at mikrohistorie og biografien er blevet udbredte historiske genrer. Opgøret med 1800-tallets endimensionale tids- og historieforståelse afspejler sig også i, at relikviedyrkelsen ændrer karakter. I dag bruges relikviet ikke så meget til at komme i kontakt med de overordnede begreber som »historien« eller »fortiden«, men snarere til at komme i kontakt med konkrete begivenheder og historier. Når Karen Blixens bil i dag kan blive forsidestof og sælges på auktion for et sekscifret beløb, er det ikke pga. bilens guddommelige kvalitet, eller fordi den vidner om fortidens eksistens, men fordi man mener at kunne opnå følelsesmæssig kontakt til dens berømte ejerinde. Denne type relikvier kalder jeg *erindrings relikvier*.

De tre forskellige relikvietyper, *det kristne relikvie*, *tidens relikvie* og *erindringens relikvie* bruges til at bringe os i kontakt med forskellige forhold. Det bliver tydeligt, hvis man sammenligner deres dobbelte eksistens:

Det kristne relikvies dobbelte eksistens består i, at det på én gang er jordisk og guddommeligt. Det er jordisk, da det fysisk er et stykke af en hellig person. Det er guddommeligt metafysisk, fordi der har været knyttet en særlig tæt forbindelse mellem Gud og den hellige person. Det er denne forbindelse til Gud, man selv håber at blive en del af gennem relikviet. En nødvendig betingelse for, at en kirke kunne indvies i middelalderen, og i den katolske tradition frem til 1977 var, at der var et relikvie placeret i alteret.⁴ Relikviet gjorde stedet helligt, til et Guds hus, og kun med tilstedeværelsen af relikvier kunne der foretages hellige handlinger.

Tidens relikvies dobbelte eksistens søger at overvinde skellet mellem nutid og fortid. Relikviets nutidige side består i, at det foreligger som et materielt levn i nutiden. Den metafysiske side er dets forbindelse til fortiden. Tidens relikvie er ikke mindre metafysisk end det kristne relikvie. Som eksistens er fortiden forsvundet og ligeså fjern eller nær som Gud, og tidens relikvier dyrkes da også ofte med en andægtighed, der ikke står tilbage for det kristne relikvie. Det vidner de sidste 200-års byggeri af kulturhistoriske museer om. Disse byggerier og de udstillede genstande kan ses som en nyere tids templer.

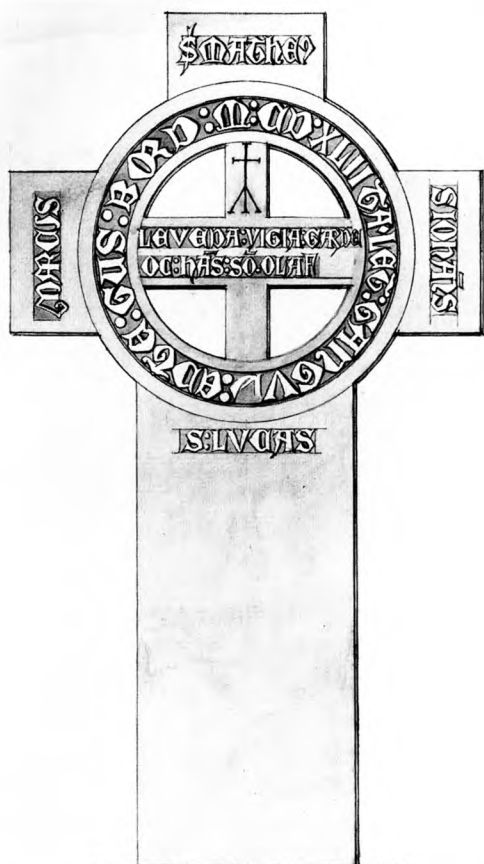
Erindringens relikviers dobbelthed er i rummet snarere end i tiden. Relikviet ophæver konflikten mellem nærvær og distance. Erindringens relikvier bringer os tæt på en konkret begivenhed eller en person, som vi ønsker at føle et nærvær med. Når den engelske fodboldstjerne David Beckham i foråret 2000 oplevede, at fans nær-

mest brød ind i den frisørsalon, han lige var blevet klippet i for at få en lok af hans hår, er det fordi, han har fået en idolstatus, der gør ham overmenneskelig og fjern for hans fans, selv om han er en nulevende person.

I kirkens brug af relikvier er funktionen som relikvie både det implicitte og eksplicitte grundlag. De behøver ikke engang at være synlige for at kunne fungere som bro mellem præst og Gud. Dette er anderledes med tidens og erindringens relikvier. De har som regel også en funktion som historisk kilde, der ligger ud over deres relikvieværdi. Lévi-Strauss' eksempel viser, at vi ville have mistet *noget* i vores kultur, hvis en syndflod havde fjernet vores arkiver, selv om vi havde kopieret alle dokumenterne i dem, *ikke alt* af værdi ville være mistet. Historikeren ville stadig kunne tolke kilderne og skrive historie ud fra kopierne. Dette har tit været med til at tilsløre, at vi som historikere undertiden også har anvendt levn som relikvier.

Tidens relikvier

I sensommeren 1805 vandrede Rasmus Nyerup (1759-1829) rundt på Fyn for at se på historiske mindesmærker. Det var en rejse, han kaldte en »*antikvarisk fodrejse*«, men rejsen var også en pilgrims- og dannelsesrejse. Middelalderens pilgrimsrejser var som regel rejser over store afstande til steder med særligt betydningsfulde relikvier. Nyerups pilgrimsfærd gik kun til Fyn, men den egentlige rejse var i tiden og ikke i afstand. For Nyerup var det en rejse til fortiden i mere end én forstand. Det var både en rejse tilbage til den fjerne oldtid, og en rejse tilbage til hans egen barndom; rejsen blev derved en personlig dannelsesrejse. Som søn af en fynsk fæstebonde kom Nyerup fra beskedne kår, men han endte som litteraturprofessor på universite-

Nyerup kendte Abildgaards akvarel fra 1762 af støtten ved Juulskov. Det var således ikke støttens inskription, han begræd tabet af, men derimod selve støttens fysiske eksistens (Nationalmuseet).

tet og som en af tidens mest ansete københavnske embedsborgere. Nyerup var således billedet på tidens nye borgerideal, som hyldede den enkeltes vilje og evne til at skabe sit eget liv uanset sit sociale udgangspunkt.

Nyerup foretog sin rejse i en periode, hvor den romantiske tankegang vandt udbredelse i Danmark, og en del af guldalderromantikken tankegang var en historisk vækkelse. Borgerskabet fik et nærmest religiøst forhold til fortiden. Deres øjne blev åbnet for de historiske levn, som de pludseligt så overalt i landskabet. »Mindesmærker«

kaldte borgerne de fineste af dem. Det var fysiske levn, hvor man kunne mærke fortiden som et levende minde.⁵ De blev betragtet som relikvier – noget helligt, der skulle bevares. Netop som man begyndte at opfatte historien som betydningsfuld, så guldalderens mennesker de historiske mindesmærker forsvinde med en hastighed som aldrig før. Det danske samfund og landskab var udsat for voldsomme forandringer i perioden omkring år 1800 med udskiftning af landsbyerne og inddragelse af ny jord til landbrugsjord. Det betød, at man bogstaveligt talt pløjede den historie ned, der netop var blevet så vigtig, hvilket bevirkede at borgerne følte fortiden endnu vigtigere.

På rejsen så Nyerup, hvordan barndommens landskab var forandret. Man kan næsten føle frustrationen hos ham over, at udviklingen havde medført en utilgivelig »Skødesløshed, hvormed man overalt i Riget behandler vore Oldsager og Mindesmærker«. Nyerups ophidselse byggede på erfaringer, han havde gjort under turen. Han havde planlagt, at rejsen skulle gå til Juulskov, hvor der var en stenstøtte med en særlig fin inskription. Da han ankom til Juulskov, fandt han til sin bestyrtelse, at »Af Støtten paa Julskov er der ikke Spor mere tilbage!« I sorg konstaterede Nyerup, at »denne Reliquie saaledes var bleven ødelagt«. Støtten var blevet slået i småstykker og brugt til anlægsarbejder. På resten af rejsen på Fyn kunne Nyerup til sin skræk konstatere, at tilfældet ikke var enestående. I Flemløse, hvor han skulle have studeret en runesten for at tyde dens indskrift, opdagede han, at »ogsaa dette Haab glippede mig. Grev Trampe har ladet Stenen kløve«, og da Nyerup kom til Gråbrødre Kirke i Odense, så han fortiden forsvinde for sine øjne, da man her var »i Færd med at opbrække Kirkegulvet og omstyrte Gravmælerne«. For at stoppe den ødelæggende udvikling og bevare de tilba-

geværende historiske relikvier foreslog Nyerup, da han kom hjem, at der skulle oprettes et »Asyl for de ellers alt mere og mere forsvindende nationale Mindesmærker«. Dette asyl skulle være et »Tempel for Levningerne af fortidens Aand«.

Historien og fortiden havde fået en eksistentiel betydning for Nyerup. Han skulle bruge de historiske mindesmærker til at komme i kontakt med fortiden. De var minder fra hans fortid, hvorigennem han kunne finde sin egen historie, ligesom han tog til Fyn for at genfinde sin barndom. Hvis han mistede noget af forbindelsen til fortiden, mistede han samtidigt noget af sin identitet. De citerede passager fra Nyerup er fyldt med religiøse begreber som relikvie, tempel og ånd. Religiøst sprogbrug var ellers ikke typisk for Nyerup. Idéhistorisk var han barn af 1700-tallets oplysningstænkning og rationalisme. Som mange andre af oplysningens advokater anså Nyerup en tænkning, der hvilede på et kristent grundsyn og sprogbrug for dogmatisk og utidssvarende, men den kristne metaforik var det eneste sprog, der var til rådighed for at beskrive det voldsomme og metafysiske, han følte i mødet med de historiske genstande. Her dækkede det rationalistiske og oplysningsprægede sprog, han normalt brugte, ikke.

Kort efter sin fodrejse til Fyn sendte Nyerup sin yngre og mere romantisk inspirerede kollega Christian Molbech (1783-1857) på en antikvarisk pilgrimsrejse til Sorø. Molbech havde, som de fleste andre unge romantikere, ikke rationalismens anfægtelser og berøringsangst for det religiøse og metafysiske. Det fremgår af Molbechs beskrivelser af nogle levn, der skulle stamme fra Absalon: »Med en af de dybeste Følelser, der nogensinde rystede mit Innerste, saae og rørte jeg den Hielm, der værnede om Heltens Tinding, det Sværd, som var Danmarks Væрге, og den Stav

De fleste af de relikvier, der henføres til Absalon, og som Molbech rørtes så dybt over, er siden blevet afsløret som falske. Således er den hjelm, som Molbech omtaler en centraleuropæisk pragthjelm, fra begyndelsen af 1500-tallet, og undersøgelser af Absalons påståede hjerneskal har vist, at den stammer fra en yngre kvinde, der er død af syfilis. Dette illustrerer det grundlæggende problem ved relikviedyrkelse, at det er tradition og tro, der gør genstande til relikvier, ikke genstanden selv (Nationalmuseet).

som ingen bar saa værdig, det tarvelige Bæger, hvoraf han drak, den Kiæp, hvorved Oldingen støttede sig – og alle disse Reliquier, som Tiden saa forunderlig har æret, og som hver Dansk endnu maa ægte for hellig«. ⁷ Den dybe følelse som Molbech nærrede for relikvierne fra Absalon, udspringer ikke af kristen følelse, men af en historisk og national, der havde fået karakter af noget helligt. ⁸

Med ændringen i relikviets funktion fra at være en forbindelse til Gud til at være en forbindelse til fortiden opstod spørgsmålet om, hvilke rammer tidens relikvier bedst kunne opleves og dyr-

kes i. For Molbech fortsætter sin beretning med, »*men jeg saae dem [Absalons relikvier] paa et Sted hvor de vare fremmede; og med Gysen saae jeg den store Mands Hierneskal udgravet af den Jord han selv havde viet, og giemt blandt det Øvrige, som en Gienstand for kaad Nysgerrighed. Antiquarerne ville engang frydes ved at see disse uvurdeerlige Levninger af Absalons Efterladenskab pryde et Museum for Oldsager; men enhver, som blot vidste af deres Tilværelse, vilde søge dem i Sorøe, som i deres rette Hiem; og utilgivelig maa man kalde deres Handling, som berøver Sorøe Kirke dens største Helligdom*«. ⁹

Genstandene fra Absalon var på dette tidspunkt blevet fjernet fra Sorø, og Molbech havde sikkert set dem i Det Kongelige Kunstkammer, hvor de blev opbevaret. Selv om Molbech ønskede at føre dem tilbage til Sorø Kirke, var det som tidens relikvier og ikke som kristne relikvier. Med sin traditionsbundne dyrkelse af relikvier og respekt for »det åndelige« var kirken en oplagt ramme for også at dyrke tidens relikvier. Kirken havde den andægtighed, som Det Kongelige Kunstkammer ikke ejede. Her fandt Molbech i stedet en kåd nysgerrighed. Samme mangel på ærbødighed frygtede Molbech også i forhold til det kommende museum, hvor det var nysgerrigheden i form af antikvaren – videnskabsmanden – han så som problemet.

Molbech pegede således på en konflikt, der har været i det kulturhistoriske museum siden dets etablering. Det er konflikten mellem en følelsesmæssig dyrkelse af fortiden på den ene side og på den anden side den videnskabelige institutions metodiske og rationelle måde at arbejde med de historiske levn på. I historiografien og museologien har der været en tendens til at se det moderne museumsvæsens opståen i 1800-tallet i et videnskabeligt lys. Men det moderne museum opstod nok så meget, fordi borgerskabet havde be-

hov for en institution, der viste passende andægtighed for genstande som tidens relikvier. Nyerups nye nationalmuseum skulle være et *Tempel for Levningerne af fortidens Aand*, et helligt, ikke et profant bygningsværk.

Nyerups idé vandt genklang. Kort efter den fynske fodrejse begyndte han at arbejde på at realisere sin museumsidé. Først beskrev han i *Nyeste Skildrier af Kjøbenhavn*, hvordan han forestillede sig, at gæsternes hjerter ville banke af vemod og glæde, når de »*betræder dette den mørke Oldtids hellige Tempel*«. ¹⁰ Kort efter udsendte han et flyveblad, der var en »*Anmodning til Ejere af nordiske Oldsager*« om at indsende deres oldsager til hans nye museum. ¹¹ Heri erklærede Nyerup, at målet var, »*at standse hvad der endnu var tilbage af vore daglig mere og mere forsvindende Antiquiteter, og noget at standse Tidens ellers Alt fortærende tand i sin ødelæggende Virksomhed*«. Når Nyerup skriver, at det kommende museum skulle standse tiden og være asyl for genstandene, var det i praksis selve tiden museet skulle beskytte og bevare. Museet skulle være et sted, hvor tiden ikke gik og forgik, men hvor tiden gennem genstandens bevarelse blev frosset fast, for evigheden. For Nyerup var fortiden blevet så vigtig, at han ville gøre en ekstraordinær indsats for at bevare den gennem mindesmærkerne. Museet skulle være stedet, hvor man kom og andægtigt beundrede de hellige, historiske genstande for at søge kontakt med fortiden. Flere fulgte Nyerups anmodning og indsendte deres oldsager. Ikke nok med det, Nyerups initiativ havde så stor offentlig interesse, at det i løbet af et par måneder blev overtaget af Kommissionen til Oldsagers Opbevaring, der blev nedsat på kongelig foranledning den 22. maj 1807, ¹² og som blev grundstenen til det nationalmuseum, vi kender i dag. Af den grund betragtes Nyerup som idémanden til Nationalmuseet og

til det moderne danske kulturhistoriske museumsvesen.

Der er mange lighedspunkter mellem museet som opbevaring for tidens relikvier og kirkens opbevaring af kristne relikvier, men der er væsentlige forskelle i den konkrete liturgiske brug af genstande som relikvier. I kirken ligger relikvierne oftest skjult i et relikviagemme eller i et relikvieskrin, altså et sted, hvor man ikke kan se dem. Forbindelsen til det guddommelige sker med præstens mellemkomst. I museet er genstandene derimod stillet til skue i udstillingen, og relikvieskrinet kan bedst sammenlignes med montren, altså et sted, hvor tingene skal vises frem.¹³ Først når genstandene ses af gæsten selv, kan det magiske møde mellem fortid og gæst opstå, og mødet er direkte og uden brug af præsten som mellemmand. Det moderne museum er derfor i sit væsen offentligt og individuelt. Dog ikke mere individuelt, end at der fra starten har været en fast rute, som man skal gå igennem museet. Som oftest er vejen bygget op om en kronologisk ramme, hvor man går fra fortid til nutid for at sikre, at mødet med fortiden ikke kommer til at fremstå kaotisk, men ordnet og sammenhængende. Museets orden er altså tidens orden, der søger at vise, at fortiden har et sammenhængende udviklingsforløb. At dette var tilfældet, var ikke givet for Molbech og Nyerup, tværtimod nærede de begge en angst for, at fortiden faktisk kunne være kaotisk og tilfældig.

En historie uden for tiden

Nyerup tænkte historien som *fortiden*. For ham var historien det tidslige fænomen, der radikalt adskilte fortiden fra nutiden. Frem til starten af 1800-tallet var der en anden herskende historieforståelse. Her betragtede man snarere historie som fortælling i høje-

re grad end som tid. Det var »den eksemplariske historie«, der havde en næsten 2000-årig tradition bag sig. I den eksemplariske historie blev fortiden set som et stort kammer af ophobede erfaringer. Fortiden var nyttig ved, at man kunne tage ved lære af de problemer, som fortidens mennesker havde stået over for. Et storslået udtryk for den eksemplariske historie er Ove Mallings (1747-1829) *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* fra 1777. Bogen er en samling af mange hundrede eksemplariske bedrifter. En typisk fortælling lyder: »Niels Juul var engang gaaet i Land. Imidlertid kom der Brand i hans Skib. Juul, som hørde Nødskud, ilede strax til Skibet; men før han kom det nær, havde Luen allerede taget saa megen Overhaand, at Officerene stode færdige at forlade det, og raabede til Juul: at han maatte skynde sig bort: at Ilden nu var nær Krudtkammeret: at de ventede kun det ulykkelige Øieblik, da det maatte springe i Luften. »Er det saa fat« svarede Juul »da er det Tid jeg kommer«. Han befalede derpaa sine Sluproere [matroser, der ror en chalup] at lægge til Skibet, sprang ombord, foer Allevegne om og gjorde saadanne Anstalter, at Ilden blev slukket.«¹⁴

Det centrale i denne fortælling er Niels Juels evne til at handle i presse- og farlige situationer. Juel fremhæves som en forbilledlig leder. Den eksemplariske historie handler om at få den moralske handling frem i fortællingen og ikke den konkrete begivenhed i tiden. Det, som er tidsligt specifikt, forstyrrer blot fortællingens moralske pointe, der i sit væsen er hævet over tiden. Malling gad end ikke bruge plads på at forklare, hvor og hvornår begivenheden fandt sted – bare, at det var »engang«. Tiden var ikke en forståelsesbarriere i den eksemplariske historie, og for Malling og hans tid var der ikke nogen grund til at frygte, at fortiden ville komme til at

Indhold.

I.	Religion	fra Side 1 til 27
II.	Menneskelighed	- 28—51
III.	Heimodighed	- 52—78
IV.	Kierlighed til Fædre- landet	- 79—161
V.	Trofasthed mod Kongen	162—207
VI.	Kierlighed Mod	- 208—245
VII.	Standhaftighed	- 246—274
VIII.	Lapperhed	- 275—347
IX.	Enlidhed	- 348—390
X.	Einbidighed	- 391—419
XI.	Udelmodighed	- 420—436
XII.	Retfærdighed	- 437—452
		XIII.

Indhold.

XIII.	Trofasthed	- fra Side 453 til 478
XIV.	Embeds-Jær	- 479—500
XV.	Vindstibelighed	- 501—557
XVI.	Flid i Studeringer	558—614
XVII.	Goddædighed	- 615—663
XVIII.	Store Fortienester af Staten	- 664—734

Indi

Indholdsfortegnelsen til Mallings bog viser en historieforståelse, der er opdelt efter dyder og ikke forholder sig til kronologi eller tid. Da tiden hos Malling ikke er noget problem, er der ikke behov for en dyrkelse af historiske genstande (Det kongelige Bibliotek).

stå som et kaos uden sammenhæng. At verden var skabt med én tid og én orden, var så selvfølgelig for Malling og hans samtid, at det var unødvendigt at forholde sig til det. Ligeledes var det for dem en del af verdens orden, at alle mennesker grundlæggende tænkte ens, hvad enten de levede for 1000 år siden eller nu, hvorfor alle menneskers erfaringer kunne være lige gode. At det moralske og ikke det tidslige var det centrale for den eksemplariske historie, fremgår af indholdsfortegnelsen i Mallings historiebog. Kapitlerne er opdelt efter de klassiske dyder som fx flid, retfærdighed og mod. Den kronologiske sammenhæng var af underordnet betydning.

Fraværet af fortids- og udviklingsperspektiv i den eksemplariske historie ses også af illustrationerne til Mallings historie. På et billede fra 1782 af Erik Pauelsen, som illustrerer en af Mallings historier, kan man fx se Knud den Store gå rundt i tøj, der ikke har meget tilfælles med tøjstilen i 1000-tallet.¹⁵ I dag virker illustrationen til den eksemplariske historie forkert og utidssvarende, men raderingen er ikke udtryk for manglende viden eller dårlig kunst. Det, som kunstneren bevidst søger at få frem, er historiens moralske pointe uafhængigt af tiden.

Når man sammenligner den eksemplariske historieforståelse med Nye-

rups, bliver det forståeligt, hvorfor genstande for Malling ikke kunne få status som værdifulde historiske relikvier, der kunne bringe menneskene i kontakt med fortiden. Hos Malling eksisterede fortiden ikke som en verden for sig selv, og der var ikke noget skel mellem nutid og fortid. Fortiden opstår i fortællingen, når den fortælles, men bliver derved samtidig en del af det nutidige erfaringsrum.

For Nyerup eksisterede fortiden i sig selv og påvirkede menneskets udvikling på godt og ondt, hvad enten man var bevidst om det eller ej. Når det historiske relikvie dukkede frem, er det fordi, Nyerup ville i kontakt med den fortid, han ikke selv var herre over, men som var blevet herre over ham. For Nyerup er fortællingens funktion at finde frem til fortiden så enestående, som den er. Fortællingen skaber altså ikke historien hos Nyerup. I stedet er den reduceret til en form, hvori fortiden skulle repræsenteres. Derfor bliver levnet, der indeholder fortiden, centralt i 1800-tallet. Levnet kan også bruges som medie til at overvinde den forståelseskluft mellem fortid og nutid, der er en konsekvens af Nyerups og Molbechs tanke-sæt. Hvis historien bevæger sig, har nutidsmennesket bevæget sig væk fra fortidens måde at tænke på. I romantikken skabes på den måde en fortid, der efterstræbes i sin umiddelbarhed, men denne fortid er fra starten utilgængelig gennem normale erkendelsesformer, da den er defineret ved at være forbi. Når 1800-tallets romantikere forsøgte at overvinde barrieren til fortiden, måtte de derfor søge hen mod andre erkendelsesformer.

Fortiden der forsvandt

Ændringen i historieopfattelse hænger sammen med en forandring af tidsopfattelsen, der indtrådte i perioden om-

kring år 1800. Da Malling skrev sin bog, var fortiden og dens længde givet, for verden og tiden var skabt af Gud. Gennem nøje analyser af Biblen fandt man ud af, at verdens og menneskets skabelse fandt sted 4004 år f. Kr.¹⁶ Ud fra Biblen kunne man også udregne, hvornår andre skelsættende begivenheder havde fundet sted. Biblen var med andre ord et redskab til at skabe orden i kronologien og dannede som sådan et produktivt grundlag for periodens historieskrivning.

Historikeren Peter Frederik Suhm (1728-1798) var nok den mest anerkendte og i hvert fald den mest produktive danske historiker i 1700-tallet. Da han var omkring 25 år gammel, satte han sig det mål i livet, egenhændigt at ville skrive hele danmarkshistorien fra dens begyndelse og frem til midten af 1400-tallet, da den oldenborgske slægt kom til magten. Suhm brugte de første mange år til forstudier, hvor han bl.a. skulle finde ud af, hvornår Danmark blev beboet. Hertil brugte han Biblen, hvor to begivenheder var nøje tidsbestemt. Den ene var syndfloden, der kom år 1656 efter ver-

Kobberstik af Erik Pauelsen, der forestiller Knud den Store, som dadler sine hofmænds smiger. Selv om historien fandt sted i 1000-tallet, har mændene tøj på fra 1600-tallet! Det var moralen i historien man ville have frem, ikke det tidstypiske (Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød).

dens skabelse. Den anden var da forvirringen af sprogene indtrådte ved Babelstårnet 101 år senere.¹⁷ Mellem disse to tidspunkter havde Noa tilbagelagt distancen fra Noas ark til Babel. Herved havde Suhm fået en tid og en distance, som kunne bruges som målestok for, hvor hurtigt mennesket udbredte sig over jorden efter sprogenes forvirring ved Babelstårnet. Når Babel samtidigt fungerede som det geografiske centrum for historiens egentlige start, kunne Suhm ved at gange målestokken slå fast, at de første mennesker ankom til Danmark år 2464 efter verdens skabelse.

For Suhm og hans samtid var historien og kronologien altså en given størrelse. Anderledes så det ud for Nyerup, der i mange henseender var Suhms hengivne discipel. Suhm havde været Nyerups mæcen og sørget for, at han kunne foretage springet fra bondesøn til litteraturprofessor. Nyerup kvitterede ved at bruge størstedelen af de sidste 30 år af sit liv til at udgive Suhms historiske værker posthumt, men i opfattelsen af tiden kunne Nyerup ikke følge sin læremester. I årene omkring 1800 ændredes opfattelsen af tiden og fortiden, og den bibelske tid som kronologisk ramme blev forkastet. Bibelkronologiens påstand om, at verden kun var 6000 år gammel, kunne ikke passe. Den måtte være betydeligt ældre – ja måske uendelig gammel. I sin bog om det kommende nationalmuseum kom Nyerup ind på den usikkerhed, der var opstået om den tidligste historie: »*Alt det som er fra den ældste Hedenold svæver for os som i en tyk Taage, i et umaadeligt Tidsrum. Vi veed det er ældre end Christendommen, men om det er nogle faa Aar eller nogle hundrede Aar – ja maaske over tusinde Aar – ældre det er moxen lutter Gisninger*«. ¹⁸

Bibelkronologiens sammenbrud betød ikke kun, at den fjerneste fortid blev usikker; hele fundamentet for sik-

ker historisk viden blev undermineret. Fortiden var ikke længere gennemskuelig, men tåget og et mørkt og lurende kaos. Nyerups nye museum skulle udgøre et værn mod dette kaos, og hans håb var, at eftertiden ville »*tænke paa saa megen Lys i dette Chaos og Mørke, som der ved dette Museums Oprettelse virkelig er bragt*«. ¹⁹

Det var tiden, der var kommet i uorden og virkede kaotisk, og museet skulle bringe orden i tiden igen. Det kan derfor ikke undre, at det var kronologien, der blev tidens orden par excellence, og som blev »ledetråden« i det nye nationalmuseum.²⁰ Nyerups efterfølger, C.J. Thomsen, skabte udstillinger efter princippet, at fortiden var én lang udviklingshistorie med de kronologiske udviklingstrin: Stenalder, bronzealder og jernalder. Denne epokale tænkning gav mulighed for at se historien dels som en række fremskridt, hvor igennem menneskeheden havde arbejdet sig langsomt frem mod samtidens guldalder, dels for at se hver periode i dens egen unikke karakter.

I modsætning til den eksemplariske historie var selve fortiden som forløb det afgørende for Thomsen og museet. Den kronologiske struktur viste, at fortiden havde været, og nok så vigtigt antydede den en sammenhæng mellem fortid og nutid. Ved at føre begivenhederne frem til nutiden kunne man selv stå som tidens foreløbige slutmål. Derfor var kronologien et fremragende redskab til at bringe en række begivenheder i systematisk rækkefølge, så fortiden ikke forekom kaotisk og mørk, men sammenhængende og oplyst.

Den kronologiske orden var dog ikke tilstrækkelig. Hvor historien tidligere kunne hævde sin kronologiske autoritet ved hjælp af de kristne skrifter, skulle den nu hente sin autoritet et andet sted fra. Her kom de fysiske levninger fra fortiden til at spille en vigtig rolle. I kraft af at genstandene havde eksistens i både fortid og nutid, var de

beviser på, at fortiden i det mindste havde eksisteret. De genstande, der af borgerskabet i 1800-tallet fik tillagt relikviefunktion, havde endnu en fortidsdimension, de *havde ikke kun været i fortiden, fortiden var stadig i genstandene*. Ligesom en duft kan sætte sig i ting lang tid efter, at det, der har afsat duften, er fjernet, havde fortiden i de historiske relikvier sat sig som et usynligt, men mærkbart spor af deres tid. Gennem dette tidsspor kunne man følelsesmæssigt række tilbage til fortiden. På en af sine vandringer passerede Molbech en aften en stendysse i nærheden af Sorø, og den gjorde »en underlig skøn Virkning« på ham: *Med ufravendt Blik stirrede jeg paa den omtaagede Steenhob; og det bares pludselig for mig, som Fortids Kæmpeskygger, vaagnede af den lange, dybe Søvn, fremstege af Tidernes Grav. I Nattens Mulm saae jeg de gamle Helte fremsvæve, tause bestige Høien, og omkredse den store Steen; det synes mig som hørte jeg Sværdets tunge Klirren og Skioldens fjerne Brag. I Taagerne saae jeg de høie Kæmper reise sig, stride og falde – røde Strømme farve Stenenes Sider; og Blodofferes gispende Døds-suk lød for mit Øre i Vindens natlige Susen. Langsomt svævede Skyggerne Høien forbi – i en Taagesky henflød de luftvævede Skikkelser – Maanen sank bag sorte Skyer; og Synet svandt i det rugende Mørke. Forundret, ligesom vaagnende af en tung Drøm, kom jeg til mig selv igen (...) og jeg fandt mig, ved et underligt Trylleri, med eet forflyttet fra den Mørke Fortid ind i den levende Verden.*²¹

Molbechs beskrivelse af oplevelsen er forbundet med et mystisk og religiøst begrebsapparat, og relikviekarakteren er tydelig. Det var stedets dobbelte eksistens i både nutid og fortid, der skabte oplevelsen. Tiden havde sat sig fysiske synlige spor, der langsomt havde forandret stedet fra dysse til stenhob. Men de fysiske spor

var ikke nok til at ane fortiden. Tiden og de begivenheder, der var foregået på og ved dyssen, havde også indlejret sig som spor, der var usynlige for øjet, men tilgængelige for anelsen. »Anelsen« er et begreb, der vandt frem i 1800-tallet til at beskrive den følelse, man fik, når man blev berørt af en oplevelse i en grad, så man følte sig hensat til disse begivenheder. Det er en følelse, der måske kan sammenlignes med den, mange oplever i dag, når de ser en film, der rører dem. At ane er en tilstand, hvor man føler, at man både er til stede i fortiden og alligevel ikke er til stede, ligesom når man bliver lykkelig og rørt, når helten i slutningen af en film kysser heltinden, selv om ens egne læber ikke fysisk rører heltens.

Anelsen og indlevelsen var en følelse mange dyrkede og opsøgte i starten af 1800-tallet. Til forskel fra i dag anså man det for en vej til videnskabelig erkendelse. Et problem ved anelsen er, at man ikke kan styre den. Den er flygtig og diffus. Det, man kommer i kontakt med, ligger bag det synlige og umiddelbare. Derfor er de metaforer, som Molbech bruger i sin beskrivelse slørende: »Skumring«, »skygger«, »tåge«, »drøm« og »mørke«. Kun ved hjælp af disse ord kunne han beskrive sin ude-af-kroppen- eller måske nærmere – ude-af-tiden oplevelse.

For Molbech var anelsen ikke en elitær vidensform forbeholdt geniet eller de dannede, men en del af et folkeligt dannelsesprogram, der hang sammen med skabelsen af en ny nationalhistorisk bevidsthed. I et af sine rejsebrev til vennen Poul Dons (1783-1843) skrev Molbech, at han ikke kunne beskrive, hvad han følte i mødet med en jættestue i Udliere. I stedet beskrev Molbech, hvordan han mente, at vennen ville opleve jættestuen for derigennem at vise, at den historiske ånd var tilgængelig for alle, der opsøgte den: »Med hellig Ærbødighed vilde Du træ-

de ind i den mørke Hvælving, der maa-
ske giennem meer end et Aartusinde
var Hvilestedet for en nordisk Helte-
slægts Aske; thi Du vilde i den ikke blot
see en Samling af raa Stene, eller med
Nysgierrigheds Øie betragte deres Dan-
nelse og Sammenføjning; men i det
synlige Mindesmærke vilde Du med
den indre Sands skue Oldtidens Aand,
hvorledes den her med stærke Træk har
afpræget sig, hvorledes den her endnu
lever i disse døde Steene«. Molbech skel-
nede mellem den nysgerrige videnska-
belige iagttagelse og den nye romanti-
ske relikviedyrkelse. Videnskabelig er-
kendelse kunne kun registrere ydre
forhold i nuet, men ikke skue tilbage i
tiden. Kun ved hjælp af den indre sans,
anelsen, kunne man overskride nuet
og skue tilbage i tiden og finde det
egentligt historiske: »gav ei Sands for
Historiens Helligdom den eiendomme-
ligt Værd hvor lidet betydende var da
det, vi af saadanne eie! Ja, hvad var
da ethvert lignende Monument mere
end en uformelig Steenhob?«²²

I en artikel skrevet på samme tid
navngav han denne type genstande
»Reliquier af Tiden« og uddybede sine
tanker med udgangspunkt i tidsbegre-
bet.²³ Når man stod over for relikvier
af tiden, var det ikke »den døde Steen,
eller det livløse Træ, som vi med Deel-
tagelse og Ærefrygt beskue – det er Aan-
den«. For Molbech lå ånden bag alt, og
erkendelse handlede i sidste ende om
erkendelse af ånden, men ånden var
for det blotte øje blevet delt og gjort
uigenkendelig af netop tiden.

Den tid, man kunne ane gennem ti-
dens relikvier, var ikke bare et tilfæl-
digt fragment af fortiden, men den tid,
der ophævede, alle enkelte tider, nem-
lig »Tiden« i bestemt form, som for
Molbech var det samme som evighe-
den. »Tiden« stod i kontrast til den
konkrete eller sanselige tid, der kun
var fragmenter af det evige guddom-
melige: »Saalidt vi kunne antage en
Sandseverden uden endelig Tid – saa-

lidt kan Universum existere uden Evig-
hed. Tiden er da i sig selv et udeleligt
Heelt, eller en Eenhed. Dens Dele ere
kun vildkaarlige Grændser som vi sæt-
te i den, men som den ikke har i sig
selv; og naar den virkelige Tid er Evig-
heden selv, er den sandselige eller en-
delige Tid, efter Platos skønne Udtryk
Evighedens bevægelige Billede«.²⁴

En analyse af historiske levn ved
hjælp af sansningen og rationaliteten
viste kun det ydre og tidslige, men må-
let var at komme bag den flygtige san-
selige tid til den evige, og det var det,
som relikvier af tiden kunne. Mol-
bechs udredning var samtidig en be-
grundelse for fredning og bevaring af
historiske levn i kraft af deres origina-
litet: »Thi erkiende vi ikke, at disse
[relikvier af tiden] have **i sig selv**
Værd og en Betydning, som ikke blot
deres Ælde, endnu mindre deres Siel-
denhed og materielle Værdi eller be-
skaffenhed, men **Historien** og **Tids-
præget** give dem: hvortil da slig Om-
sorg? Hvi lade vi ikke kyndige Old-
granskere beskrive og aftegne de Mo-
numenter, vi ansee for vigtige B: **nytti-
ge** for historiske undersøgelser – og
overgive dem derefter rolig og lige-
gyldigen enten til en Langsom Under-
gang ved Tiden«.

Den type genstande og monumenter,
der kunne bruges som relikvier til ti-
den udgjorde måske kun et fåtal af de
historiske levn, man begyndte at sam-
le ind, men de var et følelsesmæssigt
fundament for museumstanken og for
betoningen af genstandenes originali-
tet.

Relikviefunktion er dog ikke en nød-
vendig forudsætning for at indsamle
genstande. Fx var Suhm en stor sam-
ler, selv om han ikke tillagde fortiden
samme metafysiske karakter som Mol-
bech. Foruden en enorm bogsamling,
der anslået var på over 85.000 bøger,²⁵
besad Suhm bl.a. en af tidens største
konkyliesamlinger, en naturaliesam-
ling, der fyldte over to lysthuse og en

mønt- og medaljesamling på ca. 7000 eksemplarer.²⁶ Men Suhm indsamlede ikke genstandene som historiske relikvier. Hvis han fx havde to mønter af samme slags, kunne den ene formodentlig være lige så god som den anden. Det står i modsætning til relikvietankegangen, hvor det ikke er mønten selv, der har en værdi. Det er den tradition, som historien tilskriver en særlig genstand, der giver den værdi og ikke, om den er smuk eller velbevaret. Har en mønt fx været ejet og opbevaret som lykkemønt af en konge, vil den have relikvieværdi, uanset hvordan dens tilstand er. Suhms forståelse af genstande er mere på linje med den nuværende funktionelle kildekritiske opfattelse. Her er det historikeren, der gennem sine kritiske spørgsmål bruger genstanden som kilde til fortiden. Når historikeren sidder med en mønt, kan han således udlæse uendelig mange forhold om den, fx møntens værdi, prægning eller metallødhed. Omvendt vil spørgsmålet, om denne mønt har været en lykkemønt for en konge, være absurd, da spørgsmålet ikke vil kunne besvares ud fra en analyse af mønten selv. Når Molbech og Nyerup brugte ord som relikvier og mindesmærker, var det fordi, de så disse genstande ud fra et andet perspektiv end den nutidige historievidenskabelige opfattelse. For dem var disse genstande mere værd som en kilde *fra* fortiden end som en kilde *til* fortiden.²⁷

Fortiden var for Molbech og Nyerup blevet mystisk og fjern og kun tilgængelig som en problematisk anelse i modsætning til Mallings og Suhms, for hvem fortiden og tidsbegrebet var anderledes nærværende og uproblematisk. Sagt på en anden måde blev fortiden fjernet fra sit bibelske fundament i perioden omkring år 1800. Paradoksalt nok betød sekularisering af tiden ikke, at fortiden følte mere menneskelig, nærværende og sammenhængende. Tværtimod forekom den frag-

menteret og uendelig. Samtidigt med at man begyndte at se sin omverden i et historiserende perspektiv, handlede meget af historietænkningen om at op hæve denne historicitet og finde frem til det evige. Selv om 1800-tallet kaldes historiens århundrede par excellence, kan der i perioden ses forsøg på at etablere en form for »anti-historie«. Behovet bundede i en angst for, at fortiden skulle være uendelig, mangfoldig og kaotisk, når den ikke længere hang direkte sammen med Biblen. Håbet med tidens relikvier var derfor, at man kunne komme bag den fragmenterede tid og ned til en evig og ahistorisk tid, da relikviet fornægtede de forandringer, der sker i tiden. Tidens relikvier indeholder altså en metafysik, der ikke står tilbage for kristendommens religiøsitet og den katolske relikviedyrkelse.

Det moderne museum

Det er blevet fortalt, at nogle japanske virksomhedskoncerner gik med planer om at opføre en fuldstændig kopi af British Museum i Tokyo. For langt de fleste europæere er denne tanke fremmed. Museets kerne er de autentiske genstande, som ikke kan kopieres. Men hvad er det, der ikke kan kopieres? Det er genstandenes eksistens i fortiden. Det var det, som Lévi-Strauss' eksempel med arkivvæsenet viste, og det samme gælder på museerne. Går man ind på Nationalmuseet, kan man se to solvogne. For det blotte øje er de identiske. Alligevel er den ene stillet bag glas og i alarmsikret montre. Den anden er mere tilgængelig. Faktisk kan man tage den ned og røre ved den. Man kan endda købe den for et overkommeligt beløb. Alligevel er det foran den svært tilgængelige solvogn, at folk samler sig. Det eneste, der kan forklare dette fænomen – at vi hellere vil stå på afstand og se en genstand gennem

glas end vende og dreje en tro kopi – må være, at også vi nutidige mennesker mener at kunne mærke tidens aura. Tidens aura sætter følelser i gang, der får os til at føle, at vi overskrider nutiden, selv om vi måske ikke bruger samme sprog som Molbech.

I lige så høj grad som genstandene har fortidens aura, er det noget *de får tillagt* af museumsinstitutionen. Det er museumsinstitutionen og museumsinspektørerne, der står inde for genstandens originalitet og dermed deres aura. Gæsterne vælger at tro på genstandens originalitet, fordi museet fortæller dem, at den ene solvogn er original, mens den anden ikke er det. Som museumsgæst er man reelt ude af stand til at kontrollere, om en genstand er en kopi eller en original. Dette forhold minder om kirkens kanonisering af helgener og relikvier. Også her bliver spørgsmålet om ægthed i sidste ende et spørgsmål om tro. I den forstand er museerne stadig hellige templer. Eller som Lévi-Strauss formulerer det: *»I vor civilisation kan man bedst sammenligne de pilgrimsrejser som de indviede australiere med mellemrum foretager til hellige steder under ledelse af deres vismænd, med vore foredrag med omvisning i Goethe-huset eller Victor Hugo-huset, hvis møbler fremkalder lige så levende som vilkårlige følelser i os«.*²⁸

For museet og museumsinspektørerne er konflikten, at de i dag henter deres legitimitet i videnskaben og ikke i en religiøs eller følelsesmæssig argumentation. Som videnskabsfolk bruger inspektørerne ikke genstandenes relikviekarakter i deres videnskabelige arbejde, i det mindste ikke bevidst. De ser udelukkende genstande som kilder til fortiden og ikke kilder, der kommer til dem fra fortiden. Af den grund kan en nøjagtig kopi i princippet være lige så god. En videnskabelig begrundelse for at sætte genstandenes autenticitet i højsædet, er en frygt for, at kopien

teknisk ikke er god nok, ikke at der går noget kvalitativt tabt. Ofte er det, som museumsinspektørerne prøver at formidle i udstillingen, en art afspejling af den videnskabelige erkendelse, som de har fået. Hvor fornuftigt og logisk dette end forekommer at være, er resultatet, at genstande i udstillinger ofte reduceres til illustrationer for museumsinspektørernes viden. Men det, folk kommer for at opleve, er oftest ikke den videnskabelige funktion eller beskrivelse af genstanden. Det er genstandens aura af tid.

Det er som om man på museerne ofte er angst for at bruge følelserne i den fortidstolkning, man viser i udstillingerne. Udstillingernes formsprog er ofte holdt i kliniske og neutrale farver, og teksterne søger i både form og indhold et videnskabeligt udtryk.²⁹ Når museerne bruger følelserne, er det ofte gennem interiørprincipper, der søger at skabe en indlevelse, hvor tidens aura er ophævet, bl.a. ved placeringen af uoriginale genstande som manequindukker. Dette kan være en af grundene til, at nogle kulturhistoriske museer forekommer støvede eller som dårligt udførte voksmuseer.

Måske er det også en medvirkende årsag til, at der de senere år er vokset en fortidsbearbejdning frem, som dyrker det følelsesladede møde med fortiden i højere grad end den traditionelle museumsinstitution. Det er dyrkelsen af jubilæer og mindefester, der har taget til i en grad, så mange ligefrem taler om en erindringskultur. Erindringsforskning er således blevet et selvstændigt forskningsfelt. En af de fremmeste erindringsforskere er franskmænden Pierre Nora, der skelner mellem historie og erindring: *»Erindring er livet (...) Historie er rekonstruktion ... erindring er affektiv og magisk (...) historie kræver analyse og kritisk tænkning. Erindring placerer mindet i det sakrale, historien uddriver den derfra. Erindringen rodfæstes i det konkrete, i*

Solvognen hører til Nationalmuseets fornemste pragtgenstande og bruges som symbol på den danske oldtid (Nationalmuseet).

rummet, i handlingen, billedet og genstanden. Historien knytter sig kun til tidsmæssige forløb, til tingenes udvikling og sammenhæng».³⁰

Tidens fragmentering og angsten for kaos, som Nyerup og Molbech var så bange for, er i dag blevet et grundvilkår. Historien som en sammenhængende udvikling fra tidens morgen frem til i dag er der ikke mange, der tror på eller kan forholde sig til. Som den store fortælling om tidens sammenhæng er historien død. Det betyder ikke, at fortiden er ophørt med at spille en væsentlig rolle i vores identitetsskabelse, eller at vi er holdt op med at dyrke relikvier. Konsekvensen er snarere, at såvel fortidsbrugen som relikviedyrkelsen har forskudt sig fra historien til erindringen.

Erindringens relikvier

Da erindringer er båret af konkrete begivenheder og ikke kronologi, er det fortællinger om disse begivenheder, der kommer til at stå i centrum for relikviets nye funktion. Med denne forskydning i relikviets funktion kan vi knytte en forbindelse til den eksemplariske historie. Mallings historier var også båret oppe af fortællingen og forholdt sig ikke til den kronologiske orden. Hans fortællinger behøvede ikke nogen ydre reference, da målet var fremstillingen af en moral uafhængig af tiden. Dette er anderledes i den nutidige erindringskultur. Her er det en styrke, hvis erindringens fortællinger bæres oppe af et materielt vidnesbyrd, som man kan hæfte erindringen

på. En genstand virker som konkret reference og giver fortællingen en virkelighedseffekt, som gør erindringen konkret og nærværende. Brugen af genstande som relikvier ligger derfor i tråd med det skift, der er ved at ske i fortidsbrugen, men det som relikviet henviser til er anderledes.

Udstillingen *Fynske Relikvier*, der var Odenses Bys Museers millenniumudstilling, er et eksempel på dette skift i brugen af relikvier. I stedet for at lave en traditionel historisk udstilling med et kronologisk udviklingsforløb, blev der udvalgt 48 genstande, hvortil der knytter sig særlige historier. Lad os tage et eksempel. I en montre hang en revolver. Montren var klinisk rensset for kontekstuelle elementer, der skulle lede revolveren ind i en bestemt historisk orden ud over en lille fortælling, som lå i montræns bund: »I sommeren 1889 lod »Løjtnant Sparre og Frue« sig indlogere på hotel i Svendborg. De sagde, de var på bryllupsrejse, men var i virkeligheden stukket af sammen. Sixten Sparre var deserteret fra den svenske hær og havde kone og børn derhjemme. Linedanseren Elvira Madigan var forsvundet fra sit cirkus. Den 15. juli forlod de hotellet i Svendborg uden at betale og tog til Tåsinge. En uge senere blev de fundet i en lysning i skoven side om side. Sixten Sparre havde skudt sin Elvira og sig selv«. ³¹

De fleste kan forholde sig til den tragiske legende om Elvira Madigan og Sixten Sparre. Den inkarnerer fortællingen om en kærlighed, der er umulig pga. det omgivende samfunds regler og barrierer. Det er en klassisk historie, hvis grundtræk vi genkender fra Shakespeares *Romeo og Julie*. Alligevel overskrider den fynske fortælling klassikeren, når den fortælles samtidig med, at man står over for den revolver, de brugte til deres selvmord. Det er ikke længere kun en fortælling som *Romeo og Julie*, det er også en vir-

kelig foregået begivenhed, som vi konkret forbindes med gennem relikviet: revolveren. Erindringens relikvier bygger således på en folkelig og ikke en videnskabelig historieforståelse.

I erindringens relikvier er det relikviet, der bringer os i kontakt med en bestemt og afgrænset begivenhed og fortælling. Der var i *Fynske Relikvier* intet, der bandt de 48 genstande sammen, ud over at de havde en mere eller mindre tæt forbindelse til Fyn. Dette viste sig i udstillingens opbygning ved, at relikvierne var udstillet uden nogen form for orden. Det var ikke »historien« i bestemt form der blev fortalt, men et »Historiens øhav«, som udstillingen rammende blev beskrevet i en anmeldelse.³² I ekstrem grad betone *Fynske Relikvier* den enkelte genstand og ikke mindst genstandens *synlighed*. Hver genstand og fortælling havde deres egen montre, og der var gjort meget ud af lyssætningen, som fremhævede genstanden, der nærmest stod og strålede den besøgende i møde. Vi er i den forstand langt fra middelalderens relikvievæsen, hvor genstandene lå skjult i relikviegemmer.

Sammenligner vi Sixten Sparres revolver og den fortælling, der knytter sig til den, med det som kristendommens og tidens relikvier skal bringe os i kontakt med, er der forskel på enheden i det metafysiske niveau. Det kristne relikvie skal bringe os i kontakt med det guddommelige, og tidens relikvie skal forbinde os med den evige fortid. Begge relikvieformer er rettet mod samlede og overordnede begreber, der kan udtrykkes i bestemt form: Gud og tiden. *Erindringens Relikvier* er jo ikke afgrænset. Det som vi skal i kontakt med er fortællinger og begivenheder. Det ses blandt andet ved forskelle i den måde, man udstiller eller opbevarer relikvierne på i henholdsvis kirken, den traditionelle kulturhistoriske udstilling og udstillingen *Fynske Relikvier*.

Under det kristne relikvievæsen er en stor mængde relikvier ofte placeret sammen i vilkårlig orden i et alter eller et relikvieskrin. De skal alle bruges som forbindelse til den samme Gud. Ideen bag denne ophobning og manglende orden synes at være kvantitativ.³³ Jo flere og jo finere relikvier, des bedre er muligheden for forbindelse til Gud. I »tidens relikvier« holdes genstandene sammen af den kronologiske orden. Da der i praksis kun kan skabes kontakt til en enkelt del af fortiden gennem ét enkelt relikvie, giver genstandenes opstilling i kronologisk sammenhæng mulighed for en samlet fortidsoplevelse.

I *Fynske Relikvier* var det kronologiske ordensprincip bevidst fravalgt i udstillingen og i opbygningen. Kuratoren havde bevidst søgt et tidskaos og hun betoner i kataloget, at »denne måde skaber kronologisk anarki i historien«. Anarkiets mål er imidlertid ikke at opheve historiens erindringsfunktion og rolle i nutiden. Tværtimod skriver hun, at formålet med udstillingen er at danne »en erindringsmosaik, som vi kan have med os på vej ud i et nyt årtusind«. Opgøret med den kronologiske orden er også et opgør med opfattelsen om, at vi har én fælles historie, og at historien kan spille rollen som vores fælles nationale referencepunkt. Alligevel har kuratoren bag *Fynske Relikvier* ligesom Molbech og Nyerup et dannelsesformål med relikviedyrkelsen, men det er helt anderledes: »Genstandenes indbyrdes uafhængighed gør, at I som besøgende ikke er afhængige af at se dem alle, I kan vælge lige hvilken rute, det skal være. Det skal være som en pose med blandede bolsjer, bare ta', hvad du kan li' – ingen afsluttende pointe, ingen meningsbærende rød tråd«.³⁴

Kuratoren mener altså selv at have gjort op med et endimensionalt historiesyn og bevidst søgt det fragmenterede og enkelte. Alligevel kan man

Montre i udstillingen *Fynske relikvier* med revolveren, der blev benyttet ved Elvira Madigans og Sixten Sparres selvmord. Ophængningen midt i montren får revolveren til at fremstå som om dens historiske betydning har ophævet tyngdekraften. Sammen med lyssætningen er det med til at opbygge en magisk aura omkring revolveren (Copyright: Odense bys Museer. Fotograf: Wermund Bendtsen ApS).

spørge, hvad det er for en »erindringsmosaik«, der kommer ud af en udstilling som *Fynske Relikvier*. Med andre ord: hvad er de erindringspolitiske implikationer af denne måde at fortælle historie på?

Kuratoren siger, at det er »de efterladte rester – genstandene med relikviestatus – som har udpeget, hvilke historier, vi skulle have med«.³⁵ De genstande, der typisk bliver gemt som relikvier, er de ting, der kan spille en positiv funktion i erindringen, altså genstande som refererer til noget heltemodigt. Omvendt vil genstande, der refererer til pinlige og dårlige sider, ofte blive bevidst destrueret, da det ikke er noget, vi ønsker at blive min-

det om. På *Fynske Relikvier* var der fx det par målmandshandsker, som blev båret af Odense Boldklubs legendariske målmand Lars Høgh under en vigtig kamp, som OB vandt. Derimod ville det virke forkert at udstille det par handsker Lars Høgh bar, da OB tabte og rykkede ud af superligaen. Ligeledes er der sikkert ikke nogen, der har gemt lokker af det hår, som tyskerpigerne fik klippet af efter befrielsen, da det i samtiden var en bevidst skændsel og siden er blevet en pinlig del af vores befrielsesmytologi. Der er således tendens til et skønmalende fortidssyn i brugen af erindringens relikvier. Det betyder ikke, at der ikke kan være genstande, der indgår i tragiske fortællinger som den om Sparre og Madigan. Det afgørende er, at den fortælling, der dannes om begivenheden og relikviet, kan få en positiv erindringsfunktion, så vi i dag kan føle sympati eller beundring for fortidens personer. Det ligger derfor implicit i erindringens relikvier, at der er en overvægt af genstande, som refererer til store personligheder – og på udstillingen *Fynske Relikvier* med betydelig maskulin overvægt.³⁶ Erindringens relikvier bruges til at overvinde en kløft mellem nærvær og distance. Men for at kløften kan overvindes, skal den bygges op, og her spiller relikvierne selv en væsentlig rolle, ved at de stilles op og dyrkes. Selv om relikvierne er folkelige i deres fortælleform, er de samtidig med til at opbygge distance og mytologisere de personer, de refererer til.³⁷ Erindringspolitisk er man her ikke langt fra den traditionelle historieskrivning, der ofte beskyldes for at være de store mænds historie og de nationale myter.

Hvordan forholder relikviet sig som kilde til fortællingen i en udstilling som *Fynske Relikvier*? Hvor nøje man end analyserer Sparres revolver, ville det ikke fremgå af selve revolveren, at det var netop den, det ulykkelige par brugte til deres selvmord. Det er tradi-

tionen, der tilskriver pistolen dette forhold. Som ved de kristne og tidens relikvier giver dobbeltheden mellem de fysiske levn, og det de henviser til, også et problem ved erindringens relikvier. I kildekritisk forstand er der kun et arbitrært forhold mellem fortælling og genstand. Alligevel henter relikvierne deres værdi ved, at vi tror på deres tilstedeværelse i de fortællinger, de henviser til. De giver med andre ord fortællingerne en virkelighedseffekt. Det er den historievidenskabelige institution, der legitimerer denne virkelighedseffekt, selv om det ligger uden for de metodiske muligheder, som de selv hænger deres egen videnskabelighed op på.

I *Fynske Relikvier* er det museumsinstitutionen, der gennem sin autoritet legitimerer relikviernes ægthed, men det kan ligeså vel være universitetsinstitutionen. Et eksempel er underholdningsprogrammerne *Kom Indenfor* fra 1996.³⁸ I de otte programmer medvirkede lektor ved Institut for Historie ved Københavns Universitet, Hans Vammen, med små fem minutters fortællinger om genstande, der havde været til stede ved særlige begivenheder i Danmarks historie. Der var fx den portvinskaraffel, som Stauning brugte ved Kanslergadeforliget og de tøfler, som Christian 4. havde på ved slaget ved Kolberger Heide. Genstandene blev her brugt som medier til små historiske belærende fortællinger, der ofte endte med en morale. Fx viste portvinsflasken fra Kanslergadeforliget, at man i Danmark kan snakke sig tilrette om de politiske spørgsmål over et glas portvin i modsætning til Tyskland, hvor de fik Hitler og nazismen. At dette ikke fremgår direkte af genstanden selv er klart, men ser man på den dramaturgiske opstilling, er det genstanden, der er blevet sat til at udgive det. Genstandene var stillet højtideligt op på et bord, og stod i billedets centrum, som regel sat i scene på en

Venligst udlånt af: Kunstinstituttet

1952: Da arkitekt Arne Jacobsen fik opgaven med at indrette kantinen på medicinalvirksomheden Novo Nordisk, manglede han en stabil hverdagsstol. Han tegnede Myren - en stol med sæde og ryg udformet i ét stykke formspændt krydsfinér af bøg. Benene var overtrukket med lysegråt, riflet plastic. Med sine tre ben og skulpturelle form brød den alle konventioner på området - og hos producenten, møbelfirmaet Fritz Hansen i Allerød, var man skeptisk. Arne Jacobsen skulle bruge 140 stole, men fik fabrikken til at producere 200 mod at han selv købte resten. I tilfælde af at man ikke kunne komme af med dem. Men Myren var banebrydende og blev snart en international succes. Fritz Hansen har siden produceret over fem millioner af klassikeren som lagde kimen til arkitektens næste sællert: 7'eren.

KLASSIKEREN

Myren. Verdensberømt stol af Arne Jacobsen. Fra den første serieproduktion. 1952

FOTO: POLLOTT

ØRNEN FLØJ

Førertrøje. Bjarne Riis' første gule førertrøje fra cykelløbet Tour de France. Vundet på 6. etape 1995

1995: "Den tager jeg ikke af foreløbig" sagde cykelrytteren Bjarne Riis, da han erobrede sin første gule førertrøje i Tour de France. At ordene i dag har en næsten synsk klang vidste Ørnen fra Herning ikke dengang i 1995 - lige så lidt som resten af Danmarks befolkning. Trøjen, som han vandt på den 202 kilometer lange etape fra Dunkerque til Charleroi, blev den første i en række af triumfer i Tour de France. Riis bevarede tempoet hele touren igennem og blev samlet nr. 5 - og året efter vandt han verdens hårdeste cykelløb. Formentlig den største individuelle sportspræstation i Danmarkshistorien - uanset hvad realiteterne er i bølgen af dopingskandaler i cykelsporten de følgende år. Ved mikrofonen sad Jørn Mader og Jørgen Leth vantro og kommenterede det fantastiske ridt. Jørn Mader fik bagefter trøjen af Riis.

Venligst udlånt af: Jørn Mader

En af de genstande, som DSB ønskede at fremhæve som nutidigt relikvie i deres milleniumstema »De Hellige ting – vor tids relikvier« (Ud og Se, december 1999) var Arne Jacobsens stol »Myren«. Dette viser det problematiske i at bruge relikvier i den tekniske reproduktions tidsalder, da der ikke er en bestemt stol, der kan tillægges værdien af at være relikvie (Venligst udlånt af Ud og Se. Fotograf: Jens Honoré. Lay-out: Julie Bondo Gravesen & Per Meilstrup. Tekst: Nina Rølle).

rød velourpude. Hans Vammen var placeret bag, og når genstandene blev berørt, skete det andægtigt og gerne med hvide handsker på. Hans Vammens funktion var dobbelt. Dels legitimerede han som videnskabeligt uddannet historiker de fortællinger, der kom frem. Dels var han medie for genstanden – dvs. ikke historiefortolker – men talerør for genstanden der var historiens vidne.

Spørgsmålet er, om relikviefunktionen nåede ud til publikum. Selv med den yderst effektfulde opstilling og en dygtig og levende fortæller har jeg min tvivl, for der sker noget med relikviet på vejen ud gennem TV-mediet. Seerne føler ikke det samme nærvær over for genstanden som dem i studiet. Det eneste, seerne har til rådighed, er et TV-billede.

Forsøget på at lave en relikvietænkning uden relikvier fremgår måske mere tydelig i DSB's blad *Ud og Se*, der fejrede årtusindskiftet med et særnummer, under titlen *De Hellige Ting – Vor tids Relikvier*.³⁹ *Ud og Se* havde samlet 45 genstande, ved hvis hjælp man beskrev de sidste 50 års historie. Hver genstand var affotograferet og blev vist sammen med en lille historie. Ideen var således langt hen ad vejen den samme som i *Fynske Relikvier*, og måske har *Ud og Se* været inspireret af tankerne bag denne udstilling. Alligevel er der en væsentlig forskel. *Fynske Relikvier* insisterede på genstandens originalitet og tilstedeværelse for at gøre fjerne begivenheder nærværende. I *Ud og Se* var dette ophævet. Her fandtes et billede af genstanden tilstrækkeligt til at vise genstandens relikviekarakter.

Også inden for museumsverdenen kan man se forsøg på relikviedyrkelse uden genstande. Et eksempel er Museet for Danmarks Frihedskamp. Det mest hellige sted her er forhallen, der som rum er bygget i en stil, så det giver mindelser om et middelalderligt

kirkerum. I »alterpartiet« er et podie, hvorpå man har sat et »relikvieskrin« for de faldne i frihedskampen. Dette er en urne og på soklen er indgraveret følgende digt at Otto Gelsted:

*Du som går gennem denne hal
tøv her og tænk et øjeblik på dem
der vandt i deres fald denne sejr
hvis løn vi andre fik.
Gå så igen din egen vej men husk
at det beror på dig
om deres blod skal være spildt
eller en livets offer ild.*

Relikviefunktionen er klar. Vi skal mindes frihedskæmperne og deres offer for vores skyld. Vi er næsten tilbage til den tidligste kristne relikvietænkning, men relikvieskrinet er tomt, det indeholder kun sand. Følelsesmæssigt mener man ikke, at det er nødvendigt. Skrinet er som symbol nok. Originaliteten er ikke nødvendig og peger dermed på en retning, hvor museet ikke længere er et hus for (hellige) ting fra fortiden, men et sted hvor fortællinger og erindringer skabes uden at skulle forholde sig til andet end fortællingen selv.

Billedet eller simulacret er i den tekniske reproduktions tidsalder blevet lige så godt som originalen. Skrinet, og ikke indholdet som symbol er afgørende. Museumsbygningerne er blevet vigtigere end genstandene.⁴⁰ Måske er dette en naturlig konsekvens af den stedse stigende betoning af relikviets synlighed, der er fokus på de ydre forhold, selv om det, relikviet henviser til, netop ligger ud over relikviet selv. I dag eksisterer fortællingen og fortiden ikke i kraft af en genstand, der var i fortiden, men ved at blive set og blive fortalt. Problemet er, at det som relikviet gør – den metafysiske evne til at overskride tiden eller rummet – ikke har med dets synlighed at gøre, men med dets originalitet. Derfor bygger både *Ud og Ses* millenniums-

Hele hovedhallen på Frihedsmuseet med urnen i centrum medvirker til at give rummet en aura af religiøs andægtighed. Særligt effektivt virker Carl-Henning Pedersens glasmaleri »Frihedens lys« fra 1983. Med til at give rummet en historisk aura er også gulvet af bornholmsk granit med fossiler i (Frihedsmuseet).

nummer og Hans Vammens udsendelser på samme fejlslutning, som jeg lavede, da jeg forsøgte at repræsentere Casper Paludan-Müller følelsesmæssigt i en tekst. Det er forsøg på at overføre noget metafysisk i det konkrete møde med levnet til et andet medie –

en operation der ikke kan lade sig gøre uden at ophæve det, som de forsøger at repræsentere. Med en omskrivning af titlen på Magrittes berømte maleri *Ceci n'est pas une pipe* (dette er ikke en pipe), kan et billede af et relikvie ikke blive til et relikvie.

Noter:

1. Claude Lévi-Strauss: Den vilde tanke, s. 242 ff., 1970.
2. Ordet relikvie er afledt fra det latinske verbum reliquere, der betyder at efterlade.
3. Jean-Francois Lyotard: Viden og det postmoderne samfund, 1996.
4. Se Lars Messerschmidt: Helgener og Relikvier, i: Fynske Relikvier – 48 levn & legender, 2000.
5. I en tale fra 1845 analyserer Grundtvig begrebet som »Mindes-Mærker«, hvor mærket »hvad enten de er Runer eller Revner, dog høre til den synlige og haandfaste Verden« mens mindet »hører til Aandens usynlige Verden«. N.F.S. Grundtvig: De historiske Minders Betydning, 1845.
6. Dette og følgende er citeret efter: Rasmus Nyerup: Historisk-Statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tid, bind 4, 1806.
7. De fleste af disse genstande er siden blevet afsløret som falske i den forstand, at de ikke har kunnet tilbageføres til Absalon. Således er fx den hjelm, Molbech omtaler efter al sandsynlighed en centraleuropæisk pragthjelm fra begyndelsen af 1500-tallet. Se Bente Gundestrup: Det kongelige Kunstkammer 1737, s. 319, 1991. Dette peger på et væsentligt problem ved relikviedyrkelse. Det er traditionen, der tilskriver relikviet, at det faktisk har været i berøring med det, man søger at komme i kontakt med, men som regel er dette umuligt at bevise ud fra en analyse af genstanden.
8. For Molbech hænger det følelsesladede forhold til fortiden tæt sammen med ideen om en national identitet. Om dette se Tine Damsholt: En national turist i det patriotiske landskab, Fortid og Nutid marts 1999 s. 3-26.
9. Christian Molbech: Ungdomsvandring i mit Fødeland, s. 18, 1811.
10. Rasmus Nyerup: Fragmenter af en Reise til Kjøbenhavn i Aaret 1837, Nyeste Skilderier af Kjøbenhavn, januar 1807.
11. Rasmus Nyerup: Rasmus Nyerups Levnetsløb, red. C.L. Strøm, s. 59 og s. 117, 1829.
12. Dette findes i Nationalmuseets Antikvarisk-Topografisk Arkiv, Museumshistorisk arkiv, i kasse benævnt: Breve til og fra Oldsagskommissionen.
13. Man kan påstå, at det er de kulturhistoriske museers samlinger, og ikke udstillinger, der skal sammenlignes med de katolske kirkers relikviebeholdninger. I ovenstående sammenhæng er det dog den konkrete brug af genstanden, der undersøges, og her er det udstillingen, der er afgørende.
14. Ove Malling: Store og Gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere, s. 218, 1777.
15. Illustrationerne kom med i efterfølgende udgaver Malling's bog. Herom se Erik Hansens efterskrift i: Ove Malling: Store og Gode handlinger, 1992.
16. Nærmere herom se Mads Mordhorst: Den store genfortælling, Den jyske Historiker, juli-nummer 1999.
17. Se P.F. Suhm: Historie af Danmark I, s. 1f., 1782.
18. Rasmus Nyerup: Historisk-Statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tid, bind 4, 1806.
19. Rasmus Nyerup: Fragmenter af en Reise til Kjøbenhavn i Aaret 1837, Nyeste Skilderier af Kjøbenhavn, januar 1807.
20. Om dette se fx Jørgen Jensen: Christian Jürgensen Thomsen og Treperiodesystemet, i: Christian Jürgensen Thomsen 1788-29, Særnummer af Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1988.
21. Christian Molbech: Ungdomsvandring i mit Fødeland, s. 317, 1811.
22. Sst., s. 384.
23. Christian Molbech: Brudstykker af en Afhandling om Historie og Oldkyndighed, især den nordiske, Athene bind 6, 1816.
24. Sst.
25. I Peter Frederik Suhm, 1898, beregner Christian Bruun bogsamlingen til at være på over 100.000. Harald Ilsøe er dog lidt mere forsigtig og beregner den til at være på 85.000 i: Nogle upaagede kilder til P.F. Suhms bibliotek, Magasin fra Det kongelige Bibliotek nr. 3, 1995.
26. Chr. Bruun: Peter Frederik Suhm, s. 379 og s. 459, 1898.
27. Om man ser genstande som kilde fra fortiden eller til fortiden, har konsekvenser for, hvilken rolle man tilkender historikeren. Ses kilden som værende fra fortiden medfører det en opfattelse af, at historikeren er et mere eller mindre passivt medie for fortiden, og kilden læser genstanden fast i en bestemt betydning. Når en genstand ses som kilde til fortiden, er det historikerens aktivitet, der bringer kilden til at udsige noget. Dette betyder, at en kilde kan være kilde til mange forskellige historier og ikke kun til en historie. Dette ligger, så vidt jeg kan se, til grund for det ellers noget overdrevne skel i de danske historieteoretiske diskussioner mellem det funktionelle og det materielle kildebegreb.
28. Claude Lévi-Strauss: Den vilde tanke, 1970.
29. Herom se Camilla Mordhorst og Kitte Wagner Nielsen: Formens semantik. En teori om den kulturhistoriske udstilling, Skrifter fra Odense Bys Museer, bd. 6, 2000.
30. Pierre Nora (red.): Les Lieux de memoire, Paris, 1984. Citatet er her taget fra Claus Bryld m.fl.: At formidle historie, s. 45, 1999.

31. Udover i monterne findes udstillingens tekster i en lille folder, som er lavet af Odense Bys Museer.
32. Anne Knudsen: Historien ø-hav, Weekendavisen den 31. marts – 6. april 2000.
33. Ifølge Jens Vellew var der således over 500 relikvier i Roskilde Domkirke i slutningen af middelalderen. Se Jens Vellew: Fra Helgen-graven, Skalk, nr. 3, 1972.
34. Camilla Mordhorst i: Fynske Relikvier – 48 levn & legender, s. 9-10, 2000.
35. Sst.
36. På udstillingen var der 48 genstande og fortællinger. Heraf mener jeg 28 kunne siges at referere til enkeltpersoner, heraf 3 til kvinder.
37. Der, hvor erindringens relikvier kommer mest tydeligt frem, er i idoldyrkelse, der i følge Nudansk Ordbog er latin og direkte kan oversættes med afgudsdyrkelse.
38. Der var 8 udsendelser, og de blev sendt i april-juni på DR 1 med Per Viking som studievært. Mit materiale til det følgende er Hans Vammens noter til udsendelserne samt et videobånd med selve udsendelserne på. Begge dele venligt udlånt af Hans Vammen.
39. Ud og Se År 2000 special: De hellige Ting, december 1999.
40. Således har vi i de seneste 10 år været vidne til udvidelser af Statens Museum for Kunst, Nationalmuseet og Det Kongelige Bibliotek, der alle har kostet trecifrede millionbeløb, samtidigt med at der ikke er blevet ofret summer i samme størrelse på bevarelse og sikring af institutionernes genstande.